

Kritika, kontekst i zajednica: Veze između Wittgensteinova spisa *O izvjesnosti* i feminističke epistemologije*

CAROL CARAWAY

*Indiana University of Pennsylvania
Department of Philosophy and Religious Studies
452 John Sutton Hall, Indiana, PA 15705-1087
caraway@grove.iup.edu*

Pregledni članak
Primljeno: 16-09-02 Prihvaćeno: 02-12-02

SAŽETAK: Članak istražuje pojmovne veze između Wittgensteinova spisa *O izvjesnosti* i rada triju suvremenih feminističkih epistemologinja: teoretičarke stajališta (*standpoint theorist*) Sandre Harding i feminističkih empirista Helen Longino i Lynn Hankinson Nelson. Ispitivanje otkriva kako iznenađujuće sličnosti, tako i važne razlike između wittgensteinovske i feminističkih epistemologija. Istraživanje tih sličnosti i razlika pojašnjava Wittgensteinovu epistemologiju i razotkriva načine na koje su feminističke epistemologinje razvile teme iz spisa *O izvjesnosti*.

KLJUČNE RIJEČI: Wittgenstein, feministička epistemologija, tradicionalna objektivnost, pozadinska vjerovanja, intersubjektivna kritika, socijalna epistemologija.

Ovdje istražujem pojmovne veze između Wittgensteinova spisa *O izvjesnosti* i rada triju suvremenih feminističkih epistemologinja: teoretičarke stajališta (*standpoint theorist*) Sandre Harding i feminističkih empirista Helen Longino i Lynn Hankinson Nelson. Moje ispitivanje otkriva kako iznenađujuće sličnosti, tako i važne razlike između wittgensteinovske i femi-

* Predavanje je izvorno održano tijekom 25. međunarodnog kongresa o Wittgensteinu u Kirchberg am Wechsel, Austrija, 2002, a u originalu se nalazi u: Caraway, C. 2002. Criticism, Context and Community: Connections between Wittgenstein's *On Certainty* and Feminist Epistemology, u E. Leinfellne i drugi (eds.). 2002. *Persons. An Interdisciplinary Approach. Papers of the 25th International Wittgenstein symposion* (ALWS, Kirchberg am Wechsel), str. 42-45. Navedeni zbornik je priručnik za sudionike simpozija, a službeno će biti objavljen tijekom jeseni.

nističkih epistemologija. Istraživanje tih sličnosti i razlika pojašnjava Wittgensteinovu epistemologiju i razotkriva načine na koje su feminističke epistemologinje razvile teme iz spisa *O izvjesnosti*. Spis *O izvjesnosti* anticipira tri važna stupa feminističke epistemologije: kritiku, kontekst i zajednicu.

1. Kritika

Jedna od dimenzija feminističke kritike je takozvana objektivnost znanosti. Prema tradicionalnom tumačenju znanost uključuje metodu opravdanja koja sprječava naše osobne osjećaje i predrasude (kao što su pohlepa ili ambicija) u iskrivljavanju našeg razumijevanja svijeta.

I Wittgenstein i feminističke epistemologinje odbacuju tradicionalan pojam znanstvene objektivnosti. Wittgenstein drži da su naša lingvistička i epistemološka pravila utemeljena na našim ljudskim običajima, praksama (činidbama) i institucijama – oblicima života, prije nego da su prisilna i nama izvanjska. Feministkinje znanost vide kao područje koje je situirano i pod utjecajem društvenog, povijesnog i kulturnog konteksta. One drže da znanost nije autonomna, jer znanstvenici nemaju metode kojom će eliminirati društvene predrasude koje neupitno dijele.

Odbacivši problematičan tradicionalni pojam objektivnosti, Longino i Harding nude netradicionalne prosudbe objektivnosti s namjerom da ih usklade s feminizmom, izbjegavajući pritom relativizam i objašnjavajući kako feministička kritika može uvećati znanstvenu objektivnost. Ovdje ću nastojati pokazati da iako je Wittgensteinova prosudba objektivnosti bliža onoj Helen Longino nego onoj Sandre Harding, on bi ipak odbacio obje prosudbe, ali ne zbog toga što prihvaća tradicionalan pojam objektivnosti, nego zato što njegov netradicionalan pojam stoji u sukobu prema njihovim prosudbama na nekoliko ključnih mjesta.

Helen Longino zagovara tezu da znanstvena spoznaja nije produkt izoliranih pojedinaca, nego interaktivne dijaloške zajednice (Longino, 1990). Znanstvena zajednica je objektivna znanstvena zajednica ako zadovoljava četiri kriterija transformativne kritike:

1. Postoje javni putevi kritike: časopisi, konferencije, kongresi, simpoziji, itd.
2. Kritičari se mogu pozivati na dostupne javne standarde.
3. Znanstvena zajednica otvorena je za kritiku i reevaluaciju.
4. Kvalificirani znanstvenici dijele jednaki intelektualni autoritet (Longino, 1993, str. 112–113).

Srž Longinina stajališta je treći kriterij koji uključuje propitivanje pozadinskih vjerovanja (*background beliefs*) u svjetlu kojih stanja stvari postaju evidencije (Longino, 1990, str. 73). Poput teorija i pozadinska vjerovanja trebaju biti artikulirana i kritički procijenjena od strane znanstvene zajednice.

Tek tada mogu biti branjena, modificirana ili napuštena u odgovoru na takvu kritiku. Tako dugo dok je takva kritika moguća individualne i komunalne predrasude mogu biti provjeravane (Longino, 1990, str. 73–75).

Formalni zahtijev dokazne evidencijalne relevantnosti konstituira standard racionalnosti i prihvatljivosti neovisno od i na način izvanjski svakom pojedinačnom istraživačkom programu ili znanstvenoj teoriji. Zadovoljenje tog standarda od strane bilo kojeg programa ili sigurne teorije, kao što je bilo branjeno, putem intersubjektivne kritike, jest ono što konstituira objektivnost. (Longino, 1990, str. 75).

Dok Longino naglašava intersubjektivnu kritiku, dotle Wittgenstein nastoji karakterizirati nužne temelje (preduvjete) takve kritike. On piše: “Sve testiranje, potvrđivanje i pobijanje hipoteze stoji unutar sustava. I taj je sustav ... ne toliko polazište koliko element u kojem argumenti imaju svoj život.” (OC 105).¹ “Imam sliku svijeta, ... ona je substrat svog mog istraživanja i tvrđenja” (OC 162). “Kada god da nešto ispitujemo već unaprijed pretpostavljamo nešto što se ne ispituje” (OC 163). [Vidi također OC 110, 136, 141–42, 144, 151–52, 167, 204, 220, 212, 225, 232, 253, 308, 337, 341–44, 370, 401, 414–15 i 475.]

Sandra Harding drži da tradicionalna objektivnost nije dovoljno snažna da bi eliminirala spolnu predrasudu. Ona brani “snažnu objektivnost” koja proširuje “pojam znanstvenog istraživanja na način da uključuje sustavno ispitivanje snažnih pozadinskih vjerovanja” (Harding, 1990, str. 149). Znanstvenici, njihove prakse i njihova pozadinska vjerovanja moraju postati predmetima znanstvenog istraživanja. Longino podržava istraživanje pozadinskih vjerovanja, ali priznaje da se mogu pojaviti ograničenja s obzirom na doseg takvih istraživanja. Neka pozadinska vjerovanja “ne mogu biti predmetom empirijske potvrde ili opovrgavanja” i “mogu biti prožeta metafizičkim ili normativnim promišljanjima” (Longino, 1990, 75). Longino drži da Harding griješi u identifikaciji objektivnosti znanstvenih metoda isključivo s njihovim empirijskim svojstvima.

Poput Longino, Wittgenstein drži da neka pozadinska vjerovanja ne mogu biti empirijski provjerena, ali on to ograničenje objašnjava na drugi način. Znanstvene aktivnosti, u Wittgensteinovu stajalištu, zahtijevaju da određene stvari prolaze nepropitane, tj. naprosto tu stoje, te na taj način omogućuju opću pozadinu istraživanja i kritike. “Čovjek ne može eksperimentirati ako nema nekih stvari oko kojih ne dvoji... Ako načinim eksperiment ne dvojim oko egzistencije aparata pred svojim očima. Imam mnoge dvojbe, ali *tu* dvojbu nemam” (OC 337). “*Pitanja* koja postavljamo i naše *sumnje* ovise o činjenici da su neke propozicije izdvojene iz sumnje, te kao da su zglobovi na kojima se ove druge okreću. Drugim riječima, to da u određene stvari zaista

¹ S obzirom da se autorica služila engleskim prijevodom Wittgensteinova djela *Über Gewißheit* [Wittgenstein, L. 1979. *On certainty* (Oxford: Basil Blackwell)] ovdje na hrvatski prevodim engleski prijevod uz konzultaciju njemačkog originala (op. prev.).

ne sumnjamo pripada logici znanstvenog istraživanja” (OC 342). Ono što stoji tu nije predmet provjere, kritike ili potvrđivanja.

2. Kontekst

Wittgenstein i feminističke epistemologinje naglašavaju da je ljudsko znanje *situirano u kontekstu*. Ipak, njihove uporabe “konteksta” variraju. Za Harding je kontekst znanosti opisiv u kategorijama hijerarhije i diferencijacije moći. Bijeli muškarci u središtu znanosti svijet vide iz perspektive dominacije, žene i drugi na marginama svijet vide iz perspektive subordinacije, a ti odnosi su po mišljenju Harding epistemički superiorna stajališta (Harding, 1991 i 1993).

Wittgenstein nije raspravljao o razlikama utemeljenim na staležu ili spolu, a koje se tiču moći i epistemičke perspektive. Ipak, inzistirao je na tome da naša vjerovanja budu opravdana javnim kriterijima koji djeluju jedino ako su dani određeni konteksti. Raspravljao je dvije vrste konteksta s različitim epistemičkim ulogama. Kao prvo, kriterij djeluje jedino ako su zadane vrlo široke činjenice o prirodi (uključujući činjenice o ljudskom ponašanju) i određeni ljudski običaji ili opće prakse. Taj opći pozadinski kontekst Wittgenstein naziva “našom naslijeđenom pozadinom”, “našom slikom svijeta”, itd. (OC 167) i inzistira da je taj kontekst nužan za istraživanje. Mooreove propozicije u članku “A Defense of Common Sense” pripadaju toj slici svijeta. Na ovom stupnju općenitosti izvjesnost je apsolutna, jer iako ima mjesta za fluktuacije, ipak nema mjesta sumnji.

Kao drugo, kriterij osigurava pouzdan temelj opravdanja samo u određenim pojedinačnim kontekstima koji uključuju gdje, tko, što se zbiva prije i kasnije, itd. Pretpostavljamo da opće okolnosti stoje, ali uvijek moramo odrediti i koje su to pojedinačne konkretne okolnosti koje su zadane u slučaju. Ova determinacija je dvostruka. Prvo moramo odrediti je li kontekst primjeren za primjenu određenog kriterija ili standarda. Ako je tako, onda moramo odrediti jesu li okolnosti normalne. Wittgenstein piše,

Ako bi netko ovdje želio pružiti nešto poput pravila, onda bi ono uključivalo izraz *u normalnim okolnostima*. I zaista mi prepoznajemo normalne okolnosti, iako ih ne možemo potanko opisati. U najboljem slučaju možemo opisati doseg abnormalnih okolnosti (OC 27). [Vidi također OC 10, 27, 155, 250, 255, 334, 335, 348, 423, 553, 554 i 622.]

Na ovoj razini kontekst može biti odgovoran za relativističku optužbu, jer propozicija koja je izvjesna u jednom kontekstu može biti neizvjesna u drugom. Izvjesnost s druge strane na ovoj najvišoj razini neutralizira ono što se ovdje čini kao relativizam.

Longinina epistemologija je “oblik kontekstualizma koji znanje razumijeva kao povijesni produkt međudjelovanja između kontekstualnih čimbenika kao što su društvene potrebe, vrijednosti i tradicije, i praksi istraživanja kao

što su motrenje, eksperiment i zaključivanje” (Longino, 1990, str. 176–177). Longino također razlikuje dva tipa konteksta: univerzalni i partikularni. Prvo zamjećuje kontekst znanstvenog istraživanja kao međunarodnu znanstvenu zajednicu: “Ono što se naziva znanstvenom spoznajom tako je proizvod zajednice (na koncu zajednice svih znanstvenika koji prakticiraju znanost)” (Longino, 1990, str. 69). Kao drugo, ona naglašava pojedinačni kontekst sugerirajući kako prihvaćamo mnogovrsne i u nekim slučajevima također i nespojive teorije koje zadovoljavaju lokalne standarde (Longino, 1993, str. 114). To nas pak ne ubacuje u područje epistemološkog relativizma, jer nas standardi transformativne kritike štite od te sudbine.

3. Zajednica

Najinovativniji vidik feminističkog empirizma je portret znanja kao društvenog ili zajedničkog. Tradicionalna epistemologija je bitno individualistička i većinom ignorira ulogu/e društvenih interakcija i zajednice u stvaranju znanja. Alvin I. Goldman drži da se društvena epistemologija “fokusira na socijalne puteve ili rute prema znanju ... koje ističu međudjelovanja s drugim čimbenicima” (Goldman, 1999, str. 4). Socijalna epistemologija stoga povezuje minimalne interpersonalne poglede na znanje, u kojima je pojedinac prvotni spoznavatelj (*primary knower*) i maksimalne socijalne poglede na znanje, kao što je onaj Lynn Nelson u kojem je zajednica prvotni spoznavatelj. Posljedično, i Nelson i Longino i Wittgenstein izgrađuju socijalne epistemologije.

Nelson rabi feminističku kritiku znanosti, Quineov holistički empirizam i neurobiologiju u zagovaranju da je znanje društveno, konstruirano od strane zajednice i omeđeno iskustvom (Nelson, 1990, str. 40). Ono što drugi govore i čine ključno je za npr. kognitivni razvoj djeteta. Bez interpersonalnog iskustva dijete nikada ne bi moglo razviti neurološke strukture koje dopuštaju pojavu jezika, pojmova i percepcije. Drugi ljudi omogućuju djetetu učenje jezika i konceptualnih shema. Povrh toga, zajednica osigurava i javne standarde evidencije za prosudbu vjerovanja (Nelson, 1990, str. 277). Stoga, za Nelson, spoznavatelj je “u prvom i temeljnom smislu zajednica, a tek u drugom i izvedenom smislu pojedinac” (Nelson, 1990, str. 14). Vrsta “socijalne epistemologije” koju ona zastupa vrlo je stroga i sadrži bjelodane paralele s Wittgensteinovim napomenama o usvajanju jezika i društvenim praksama.

Kontekstualni empirizam kojeg zastupa Longino “društveniji” je nego tradicionalne epistemologije, ali zamjetno slabiji od zajedničkog koherentizma koji zastupa Nelson. Longino drži da je “znanstvena spoznaja konstruirana ne od strane pojedinaca koji primjenjuju metodu istraživanja na predmete, nego od strane pojedinaca koji međudjeluju jedni s drugima na način da modificiraju svoja motrenja, teorije, hipoteze i načine zaključivanja” (Longino, 1990, str. 111). Longino se usmjerava na pojedince koji stupaju u me-

đudjelovanje u svrhe proizvodnje znanja, te je njezin pogled stoga umjereniji nego onaj Lynn Nelson. Naime, Nelson se fokusira na zajedincu, dok se Longino fokusira na međudjelovanje između članova zajednice. Iako je stajalište Longino manje društveno, tj. više interpersonalno nego ono Nelsonove, ipak se obje slažu oko toga da epistemička aktivnost nije aktivnost usamljenog pojedinca, tj. da su znanje i proces spoznavanja društveni i interaktivni. To su stvari koje *mi* činimo, naše ljudske činidbe i prakse, a to su stavovi koji se čine kompatibilnima s Wittgensteinovim odbijanjem pojmova logički privatnog jezika i privatnog mentalnog života ili svijeta potpuno nedostupnog drugima.

Koliko je društveno snažan Wittgensteinov stav o znanju? Je li strogo socijalan kao onaj Lynn Nelson ili je umjerenio interpersonalan poput onog Helen Longino? Longino vjeruje "da kasnija Wittgensteinova filozofija dovodi u pitanje individualistički ideal", iako je "tek nekolicina komentatora razvila protu-individualističke implikacije njegova kasnijeg rada" (Longino, 1993, str. 119). Ovdje ću pokušati to učiniti s obzirom na spis *O izvjesnosti*. Wittgenstein piše, "*Vrlo smo sigurni u to*, ne znači da je svaka pojedina osoba sigurna u to, nego da pripadamo zajednici koja je povezana znanošću i edukacijom" (OC 298). Pitanje je koliko nas ti vidici znanosti i edukacije povezuju?

Vjeruje li Wittgenstein skupa s Nelson da je zajednica prvotni spoznavatelj? Dopuštaju li njegove napomene ili možda čak povlače strogi socijalni pogled na znanje? Stroll drži da Wittgensteinov pojam zajednice uključuje tri različite razine:

1. Totalitet ljudi i drugih životinja, njihovih aktivnosti, međudjelovanja, praksi i institucija skupa s neorganskim proizvodima poput zgrada.
2. Skup ljudskih praksi, običaja, navika i tradicija.
3. Individualne prakse tvrđenja, ispitivanja, itd. (Stroll, 1994, str. 170).

Strollova treća razina može biti razdijeljena u dvije podrazine: područje eksperata i područje novaka (Williams, 1999, str. 8).

Znanost je specijalizirana epistemička aktivnost u kojoj sudjeluju stručnjaci. Stručnjaci uvode novake u epistemičke prakse znanosti. Kao prvo novaci moraju biti uvedeni u temeljnije prakse uporabe jezika, istraživanja, itd. Na sličan način kroz taj temeljni trening djeca nesvjesno apsorbiraju (Wittgenstein namjerno ne kaže "uče" [OC 297]) naslijeđena pozadinska vjerovanja njihove zajednice. "Kada dijete uči jezik uči istovremeno i to što treba istražiti, a što ne" (OC 472).

Treniranje novaka od strane znanstvenih stručnjaka indicija je društvenosti znanja. Stručnjaci ovladavaju posebnim znanstvenim praksama i postižu posebno znanje. Ipak, je li netko ovladao znanošću u tom stupnju je stvar javnog kriterija i područje novaka nije ono stručnjaka.

Učenik i učitelj. Učenik ne dopušta da mu se bilo što objasni jer konstantno prekida s određenim dvojabama, kao npr. dvojabama o postojanju stvari, o

značenju riječi, itd. Učitelj kaže: “Prestani me prekidati i učini kako ti kažem. Tvoje sumnje još uvijek nemaju nikakvog smisla.” Ili zamislimo da učenik propituje istinitost povijesti (i svega što je s tim povezano) – pa čak i to je li Zemlja uopće postojala prije stotinu godina. Ove sumnje čine se praznima (OC 310–312).

Znanstvena spoznaja je područje dobro uvježbanih stručnjaka. Njihovo znanje je dio sustava znanja zajednice. Kao što biblioteke imaju znanja postignuta u prošlosti, tako su današnji stručnjaci živa skladišta znanstvenih spoznaja. Zajednica posjeduje to znanje i ono se kroz njih prenosi budućim generacijama. Pojedinačni članovi društva mogu načelno pristupiti ekspertnom znanju kroz njihova svjedočanstva. Dakle, Wittgensteinova epistemologija je poput Nelsonove socijalna u strožem smislu.

Prijevod s engleskog:
Kristijan Krkač

BIBLIOGRAFIJA

- Goldman, A. I. 1999. *Knowledge in a Social World* (Oxford: Clarendon Press).
- Harding, S. 1991. *Whose Science? Whose Knowledge?* (Ithaca: Cornell University Press).
- Harding, S. 1993. Rethinking Standpoint Epistemology: What Is Strong Objectivity?. U Alcoff, L. & Potter, E. (eds.) *Feminist Epistemologies* (New York: Routledge), 49–82.
- Longino, H. 1990. *Science as Social Knowledge, Value and Objectivity in Scientific Inquiry* (Princeton: Princeton University Press).
- Longino, H. 1993. Subjects, Power and Knowledge: Description and Prescription in Feminist Philosophies of Science. U Alcoff, L. & Potter, E. (eds.) *Feminist Epistemologies* (New York: Routledge), 101–120.
- Moore, G. E. 1959. A Defense of Common Sense. U *Philosophical Papers* (London: George Allen & Unwin).
- Nelson, L. 1990. *Who Knows: From Quine to a Feminist Empiricism* (Philadelphia: Temple University Press).
- Nelson, L. 1993. Epistemological Communities. U Alcoff, L. & Potter, E. (eds.) *Feminist Epistemologies* (New York: Routledge), 121–159.
- Stroll, A. 1994. *Moore and Wittgenstein on Certainty* (New York: Oxford University Press).
- Williams, M. 1999. *Wittgenstein, Mind and Meaning* (New York: Routledge).
- Wittgenstein, L. 1979. *On certainty* (Oxford: Basil Blackwell).

**Criticism, context and community:
Connections between Wittgenstein's *On Certainty*
and feminist epistemology**

ABSTRACT: In this article the conceptual connections between Wittgenstein's *On Certainty* and the work of three contemporary feminist epistemologists: standpoint theorist Sandra Harding and feminist empiricists Helen Longino and Lynn Hankinson Nelson, are explored. The inquiry reveals both surprising similarities and important differences between Wittgensteinian and feminist epistemologies. Exploring these similarities and differences (criticism, context and community) clarifies Wittgenstein's epistemology and reveals the ways in which feminist epistemologists developed the themes from *On Certainty*.

KEY WORDS: Wittgenstein, feminist epistemologies, traditional objectivity, background beliefs, intersubjective criticism, social epistemology.